

**Az Osztrák Tudományos Akadémia (Österreichische Akademie der Wissenschaften)
keletkezése és működése – összehasonlító áttekintés különös tekintettel a Magyar
Tudományos Akadémiával való kapcsolatára**

Dr. iur. DDr. h. c. Hamza Gábor
egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem /ELTE/
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu

1. Az egyes nemzeti és regionális akadémiák struktúrája, vonatkozik ez különösen a mai struktúrára, nem az alapítás idején alakult ki. Az 1825-ben alapított Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje, osztálystruktúrája is csak húsz évvel később, 1845 novemberében alakult ki. Jelentős változást eredményezett az 1858-ban elfogadott alapszabályzat, amely a már meglévő hat osztály mellett bizottságok (archeológiai, matematikai, statisztikai, természettudományi és történeti bizottság) szervezését tette lehetővé, melyek rendszeresen üléseztek és tevékenységükkel az osztályokat erősítették. Ez a szisztéma egészen 1946 decemberéig működött – tegyük hozzá igen hatékonyan.
2. Tudományos Akadémia alapítására német nyelvterületen először Gottfried Wilhelm Leibniz tett kísérletet. Röviddel 1710 után az ő kezdeményezése alapján került sor a *Kurfürstliche Brandenburgische Societät der Wissenschaften* létrehozására, alapítására. Néhány évtizeddel később, a XVIII. század derekán Christoph Gottscheb szorgalmazta Bécsben egy Akadémia létrehozását. Mária Terézia azonban nem támogatta ezt az elgondolást annak ellenére, hogy a Bécsi Egyetem a tudományok művelésére is kiterjedő reformját szorgalmazta és annak működése iránt komoly érdeklődést mutatott.
3. A Császári Tudományos Akadémia (*Kaiserliche Akademie der Wissenschaften*) alapítására végül az I. Ferdinánd osztrák császár által 1847. május 14-én kibocsátott alapító pátenssel (*Gründungspatent*) került sor. Az Akadémia alapításának egyik kezdeményezője a legnagyobb politikai befolyással rendelkező Klemens Wenzel Lothar von Metternich kancellár volt. Az Akadémia székhelye, központi épülete 1857-ig a politechnikum volt. 1847-ben került jelenlegi helyére, az 1365-ben Rudolf főherceg által alapított Bécsi Egyetem (*Alma Mater Rudolphina Vindobonensis*) korábbi központi épületébe, aulájába. Az Akadémia első elnökének a nagy nemzetközi tekintélynek örvendő orientalista, Joseph Freiherr von Hammert választották meg.
4. A Császári Tudományos Akadémia mintájául az 1652. január 1-jén Schweinfurtban I. Lipót német-római császár által alapított *Academia Naturae Curiosorum* (más néven az *Academia Imperialis Leopoldina Naturae Curiosorum* és a Londonban 1660-ban alapított *Royal Society* (teljes nevén *The Royal Society of London for Improving Natural Knowledge*) szolgált.

5. Az Osztrák Tudományos Akadémia (*Österreichische Akademie der Wissenschaften*) megőrizte, eltérően például a Magyar Tudós Társaságtól, a Magyar Tudományos Akadémia jogelődjétől, alapításkori struktúráját, szervezeti felépítését. Fontos utalnunk arra, hogy az alapításkor a mai Osztrák Tudományos Akadémia jogelődjének tagjai között, jól ismert történeti, politikai okoknál fogva több, nem az osztrák örökös tartományokból (*Erblände* illetve *Erbländer*) származó tagja – cseh, lengyel, olasz mellett magyar is – volt. A Magyar Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia) mindenkori elnöke, így Teleki László és a Magyar Tudományos Akadémia további négy rendes tagja volt egyúttal tagja az ausztriai (birodalmi) akadémiának. Változásra az Első Világháború után, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően került sor.
6. Az Első Világháború után csaknem három esztendővel, az Osztrák Köztársaság kikiáltását - 1918. november 2. - követően, 1921-ben került sor az 1847-ben alapított Akadémia jogutódjának létesítésére *Akademie der Wissenschaften Wien* néven. Az *Akademie der Wissenschaften Wien*, mely a Császári Tudományos Akadémia jogutódja volt, alapításáról jogszabály, az 1921. október 14-én elfogadott szövetségi törvény (*Bundesgesetz*) rendelkezett.
7. Az *Anschluss*-t (1938. március 12.) - az *Anschluss*-t a következő napon, március 13-án elfogadott törvény „legalizálta” - Ausztriának a nemzetiszocialista Német Birodalomhoz (*Deutsches Reich*) történő csatolását nem sokkal követően az *Akademie der Wissenschaften Wien* a Berlinben létesített *Reichsverband der deutschen Akademien* egyik tag-akadémiája lett. Autonómiája, a hivatalos ideológiának alárendelt állami irányítástól való gazdasági és politikai függetlensége megszűnt. Ausztria önálló államiságának elismerésére 1945. április 27-én került sor a megszálló hatalmak részéről. Ezt követően Bécsben megalakult az ideiglenes osztrák kormány.
8. A Második Világháború végét néhány hónappal követően, még az 1945-ben a négy megszálló hatalom által 1955. május 15-én aláírt Államszerződés (*Staatsvertrag betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich, gegeben zu Wien am 15. Mai 1955*) alapján elnyert (visszanyert) függetlenséget - az Államszerződés 1955. július 27-én lépett hatályba - követően a fentebb már említett, 1921-ben elfogadott szövetségi törvény (*Bundesgesetz*) alapján került sor az Osztrák Tudományos Akadémia (*Österreichische Akademie der Wissenschaften*) újra alapítására.
9. Az Osztrák Tudományos Akadémia alapítása és újra alapítása óta - így jelenleg is - két osztályra (*Klasse*), Filozófiai-történeti Osztályra (*Philosophisch-historische Klasse*) és Matematikai-természettudományi Osztályra (*Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse*) tagolódik. A Filozófiai-történeti Osztály rendes tagjainak (*wirkliche Mitglieder*) száma 90, levelező tagjainak száma pedig 76. A Matematikai-természettudományi Osztály rendes tagjainak száma 86, levelező tagjainak száma pedig 73. Megjegyezzük, hogy a 70. életévüket betöltött tagok nem szerepelnek ezekben a számokban. A külföldi, nem osztrák állampolgár tiszteletbeli tagok száma nem haladhatja meg a 24-et.
10. Az akadémiát irányító elnökség négy tagból áll. Ők a következők: elnök, alelnök, főtitkár és titkár. A négy személy, tisztségviselő közül ketten képviselik a Filozófiai-történeti Osztályt és

ketten a Matematikai-természettudományi Osztályt. Amennyiben az Osztrák Tudományos Akadémia elnöke a Matematikai-természettudományi Osztály elnöke, abban esetben az alelnök a Filozófiai-történeti Osztályt elnöke. Abban az esetben, ha az Akadémia főtitkára a Filozófiai-történeti Osztály képviselője, titkára a Matematikai-természettudományi Osztály által választott tudós. Ilyen módon a társadalomtudományok és a természettudományok képviselői mind számukat, mind pedig az Osztrák Tudományos Akadémia irányításában betöltött szerepüket, funkciójukat tekintve egyenlő súlyt képviselnek.

11. Az Osztrák Tudományos Akadémiának két osztályra történő, az alapítás óta nem változó tagolása ténylegesen egyenlő súlyt biztosít a társadalomtudományok és e tudományterületen belül az állam- és jogtudományok képviselőinek, művelőinek. Fontosnak tartjuk ebben a vonatkozásban megemlíteni, hogy ez az Osztrák Tudományos Akadémia esetében fennálló, törvényben, alapszabályban rögzített struktúra több európai és Európán kívüli nemzeti akadémia vonatkozásában is érvényesül.
12. Fontos utalni arra, hogy Ausztria 1995-ben történt Európai Unióhoz való csatlakozása igen kedvező hatással volt és van jelenleg is az Osztrák Tudományos Akadémia állami forrásokra támaszkodó költségvetésére. Az Akadémia rendelkezésére álló költségvetés jelentős mértékben növekedett, ami együtt járt az Akadémia által publikált kiadványok, könyvek és szakfolyóiratok számának növekedésével. Az Osztrák Tudományos Akadémia 2007 óta profitál az Európai Kutatási Alapból, melynek keretében több, mint ötven kutatási projektum anyagi támogatására, finanszírozására van lehetőség.
13. 2008 óta létezik az Osztrák Tudományos Akadémiához kapcsolódó, annak keretein belül létrehozott *Junge Akademie*, ami a fiatal kutatók tudományos munkájának anyagi kereteit, feltételeit biztosítja. 70 fiatal *Nachwuchswissenschaftler* részesül nyolc éven át jelentős anyagi támogatásban.
14. Említést érdemel továbbá, hogy az Osztrák Tudományos Akadémia a jelentős tudományos eredmények anyagi és erkölcsi természetű elismerése céljából harminc komoly anyagi elismeréssel is járó díjat és kitüntetést adományoz.
15. Az Osztrák Tudományos Akadémia vonatkozásában is önálló vizsgálat tárgya lehetne az egyes nemzeti akadémiák hivatalos, legtöbbször történeti hagyományokban gyökerező elnevezése. Így például a Dán Akadémia neve *The Royal Danish Academy of Sciences and Letters*, a Finn Akadémia neve pedig *Finnish Academy of Science and Letters*. Egyes esetekben, így például az áttekintésben elsőként említett, 1603-ban alapított Olasz Nemzeti Akadémia elnevezésében a „tudomány” szó egyáltalán nem szerepel (*Accademia Nazionale dei Lincei*).
16. Fontos utalni arra, hogy bár az Osztrák Tudományos Akadémia elnevezése, eltérően a Magyar Tudományos Akadémiától, alapítása óta többször is változott, ez a változás azonban az Akadémia szervezeti struktúráját nem érintette., azt nem módosította.
17. Igen lényeges utalni arra, hogy az Osztrák Tudományos Akadémia az osztrák Szövetségi Kormány (*Bundesregierung*) tanácsadó testületének feladatát is ellátja (*Beratungsfunktion*), annak tanácsadó testületeként funkcionál. Ezen felül szövetségi törvény (*Bundesgesetz*)

biztosítja számára az osztrák jogrendszert (*Rechtsordnung*) érintő kérdések eldöntésében való közreműködést (*Mitwirkungsrecht*).